

nikanske samostane, dok franjevačke propušta; dapače, što još više začuđuje, Msgr. Kokša ne govori o franjevačkim počecima kod Hrvata između Save, Mure i Drave, gdje je bilo već prije god. 1340. dvanaestak franjevačkih samostana. Isto tako što vrijedi za sve redovnike i redovnice kod nas, potrebno je bilo više pažnje posvetiti njihovu radu i životu te raznim plodovima svetosti (v. šematizme pojedinih pokrajinskih zajednica).

Kad smo pisali o prvom svesku ovog enciklopedijskog djela, spominjali smo njegov opći uvod, od kojeg se u slijedećim svescima donosi tek manji i najpotrebniji dio. Dosađajna tri sveska nalaze se, po našem sudu, na istoj visokoj razini povezanoj često puta s mnogim novostima i s originalnošću. O mnogim pojedinostima — osobama, ustanovama... — nalaze se ovdje po prvi put objavljeni povijesni i ini podaci. A sve to povisuje dragocjenost ove izvanredne publikacije, koja će čini se, imati više od šest prvotno predviđenih svezaka.

A. J. Matanić

EHLEN PETER: Die philosophische Ethik in der Sowjetunion. Analyse und Diskussion, Pustet, München-Salzburg 1972., str. 461.

U današnjem pluralističkom svijetu etička je problematika sve aktualnija, budući da su nerijetko velike razlike u etičkim vrednovanjima, a opet moramo voditi računa i o onima koji se eventualno s nama ne slažu i koji imaju druge nazore. Stoga je shvatljiv interes za pristup etičkim problemima iz marksističke perspektive, budući da marksizam ima u današnjem svijetu tako značajnu ulogu. A među marksističkim strujama i skupinama posebno mjesto pripada onima u Sovjetskom savezu kao zemlji u kojoj marksizam-lenjinizam kao službena ideologija ima najdužu tradiciju.

Etika je vjerojatno najslabija točka marksističkog svjetovnog nazora toliko da ima autora koji smatraju da se na marksističkim temeljima

ne da stvoriti zaokružena etička teorija. Doista kod otaca sovjetskog marksizma nalazimo stavove koji nam izgledaju veoma uski i jednostrani. Tako je pisao Buharin 1922. god.: »Za proleterijat su pravila ponašanja isto tako tehnička pravila kao što su ona koja su potrebna stolaru da napravi stol... 'Etika' proleterijata malo pomalo pretvara se u jednostavna i razumljiva pravila ponašanja koja su komunizmu potrebna. Tako će ona u biti prestati da bude etika«. Slične ideje pojavljuju se i u Lenjinovu djelu »Država i revolucija« (god. 1917.). U onim burnim i revolucionarnim previranjima etički se problem shvaćao u funkciji klasne i društvene borbe. Na 3. kongresu komsomolaca 1920. god. Lenjin je rekao: »Za nas je čudoređno ono što služi uništenju starog izrabljivačkog društva i okupljanju svih radnika oko proleterijata«. »Za komunista sve je čudoređe u čvrstoj i drugarskoj disciplini i u svjesnoj borbi masa protiv izrabljivača. Mi ne vjerujemo u vječno čudoređe i razotkrivamo prevaru što se širi svim mogućim bajkama o čudoređu. Čudoređe je za to da se ljudsko društvo uzdigne i oslobodi iskorištavanja u radu«. Ovo radikalno svodenje etičkog problema na društvenu i klasnu razinu, konačno na načelo »cilj opravdava sredstva«, još je drastičnije izrazio Trocki, osobito u djelu »Njihov i naš moral« (usp. I. Primorac, Marksistička etika i ideja prirodnog prava, u Dometi 9/1975., str. 22.).

Ali sam je život zahtijevao dublju i svestraniju analizu moralne problematike, osobito kad se nakon revolucionarnih previranja malo srodio. Štoviše, kasnije se počela u marksizmu baš isticati etička strana. Već god. 1924/25. imamo pokušaj izrade »kodeksa komunističkog morala«. Teoretske rasprave će se nastaviti osobito između »mehanicista« okupljenih oko L. J. Axelrodove i »deborinista« ili »dijalektičara« oko A. M. Deborina, ali Staljinova diktatura i teror skoro će posve ugušiti znanstvena raspravljanja o etičkim problemima. Interes za etičku problematiku opet će oživjeti tek nakon Stalji-

nove smrti, a posebice nakon što je na XXII. kongresu Komunističke partije Sovjetskog saveza 1961. god. usvojen poznati »Moralni kodeks graditelja komunizma« (usp. A. Vukanović, Moralni odgoj, Zagreb 1974., str. 39-40.).

Peter Ehlen je u svom djelu »Philosophische Ethik in der Sowjetunion« obradio ovo razdoblje nakon spomenutog kongresa, praktično desetak godina. Svoja je istraživanja sveo na filozofsku problematiku. Nakon uvodnog poglavlja o počecima sovjetsko-marxističke etike, autor je građu podijelio na ova poglavlja: predmet etike, »kategorije« i »principi«, ćudoređe i društvo, narav i utemeljenje ćudorednog trebanja i ćudoredne dužnosti, kriterij ćudorednog djelovanja, narav ćudorednih vrednota, dobro i zlo, sloboda i nužnost, savjest, ćudoredni napredak, ljudsko i klasno u ćudoređu, kreposti komunističkog ćovjeka te mržnje i ćudoređe.

Autor je temeljito proučio sovjetske autore. On opširno iznosi njihova izlaganja, ali pojedinim poglavljima dodaje i kritički dio gdje ulazi u diskusiju s autorima. Navodi obilnu literaturu, i to u originalu, što nije baš ćest slučaj kod zapadnih autora. Glavni autori kojima se bavi jesu: Arhangel'skij, Bandzeladze, Drobnickij, Harćev, Mil'ner-Irinin, Samsonova, Šiškin, Titarenko, Tugarinov i Utkin.

U zaključnom osvrtu autor ističe šarenilo današnjih sovjetskih autora s obzirom na etičku problematiku. On smatra da se oni daju uglavnom svrstati u ove ćetiri skupine: a) autori koji naglašavaju partijsko-instrumentalni znaćaj etike, b) autori koji istiću društveno podrijetlo morala i etike, c) autori koji prvenstveno promatraju moral pod povijesno-dijalektičkim vidom, i d) autori koji raspravljaju o etici utemeljuju »esenćijalnoantropološki«. Dok prva skupina nastavlja tradiciju revolucionarnog i klasnog pristupa u odrećivanju ćudoređa, dotle ćetvrta (posebice Bandzeladze i Mil'ner-Irinin) nastoji utvrditi njegov općeljudski znaćaj. Nije potrebno posebno istaćati da baš ova posljednja skupina, iako — ćini se — ne

baš brojna, predstavlja najboljeg sugovornika u humanistićkim razgovorima o etici.

Iz Ehlenova se djela vidi u kakvim se teškoćama nalaze sovjetski etićari, a i marxistićki općenito, kad je rijeć o racionalnoj i sustavnoj razradi etićkih problema. Presudno je pitanje da li se marxistićki moral temelji prvenstveno na klasnom i partijskom elementu ili mu je podrijetlo u ljudskoj naravi, izvan i iznad klasnih podvojenosti. Tek u ovom zadnjem slučaju moral ćuva svoju autonomiju, koja je u stanju da zauzme kritićan stav i prema postojećem poretku te državnom i stranaćkom aparatu. Doduše, svi sovjetski etićari navode neke opće ljudske vrline (istinoljubivost, radinost itd.), ali svi ne povlaće zadnje teoretske zaključke pa se nerijetko zadovoljavaju malograđanskim opisivanjem ljudskih vrlina. Polako se probijaju prema nećemu dubljem i »ontoloćkom« u svakom ćovjeku, nećemu što je temelj ćovjeka kao osobe i njegovih prava. I kod sovjetskih autora ima pokućaja u tom smjeru, iako ne onako izrićito i jasno kako je to poduzeo, na primjer, E. Bloch u svom djelu »Naturrecht und menschliche Würde« (Frankfurt 1961.).

Ehlenovo djelo je svakako korisno da se upozna misao sovjetskih etićara. Vidi se kako se probijaju, makar polako i mućno, od jednostrane i stranaćke »partitike« prema stavovima i pogledima koji odišu humanizmom i kojima se mora priznati ozbiljna znanstvena vrijednost. Ovakvi su radovi veoma korisni, posebice u našoj sredini. Bilo bi korisno kad bi netko pokućao sustavno prikazati etićku misao i jugoslavenskih marxista. Vjerojatno bismo našli naglaske i poglede koji nisu poznati, osobito ne široj javnosti.

M. Valković

KATARSKO-DUALISTIĆKA HEREZA U DJELIMA SUVREMENIH BUGARSKIH HISTORIĆARA

Francuzi rado istiću — ne bez primjese humora — da se kod njih svake godine tiska barem po jedna